

RELAȚIA FILOSOFIE - ȘTIINȚĂ

Eseul prezent încearcă să degajeze o concluzie referitoare la raportul filosofie-știință, din perspectiva unora dintre discursurile pe această temă din sec. XX, secol în care tema devine problematică.

Se va contura specificul fiecărui mod de a cunoaște, se vor identifica posibilele influențe negative ale unuia asupra celuilalt, se vor puncta principalele moduri de a raporta filosofia la știință, argumentându-se în favoarea unuia dintre modele. În final, am dori să cercetăm ideea necesității filosofice și modalitatea acestei necesități.

Ortegay Gasset, în “Ce este filosofia?”, pornind de la întrebarea asupra întâmplării din viața omului de a filosofa, construiește ca răspuns un întreg demers filosofic, în cadrul căruia se articulează și o viziune asupra relației filosofie- știință.

Pentru Ortega filosofia este “cunoașterea universului” , cunoaștere de un dramatism particular și un eroism intelectual specific acesteia activității a spiritului. Am putea explica acest eroism, ca acel ceva al filosofiei, care se opune tentației existente în orice organism de a se desprinde de prezent și a se face încetul cu încetul arhaic, un ceva care corespunde unei asumări a destinului. Filosoful refuză trecutul, cu supozițiile sale, constituindu-și filosofia ca un sistem de adevăruri constituit, fără a admite ceva ce nu poate fi dovedit în cadrul acestui sistem. Pentru filosof “universul e vocabula enormă și monolitică, ce, asemeni unei gesticulații vaste și vagi, mai degrabă ascunde decât enunță acest concept viguros : tot ce se găsește

Obiectul filosofiei este straniu și radical diferit de orice altceva, prin “tot ceea ce se găsește” înțelegându-se lucruri reale, fizice, spirituale, ireale, ideale, fantastice, dar în măsura în care constituie totul.

Obiectul filosofiei este cel care nu poate fi dat, cel care-i este filosofului la început total necunoscut, este nici unul din celelalte obiecte, el fiind totul, acel tot care nu lasă nimic în afara sa și, prin urmare, singurul obiect își este suficient sieși.

În viziunea lui Ortegay Gasset omul de știință nu se apropie nici pe departe prin gestul eroic de obiectul său. Omul de știință începe prin a delimita o porțiune din Univers, prin a-și limita problema proprie, care altfel, nefiind absolută, încetează parțial a mai fi problemă. Căci se începe cu o problemă și cu ceva care se știe. Fizicianul și matematicianul cunosc cu anticipație întinderea și atribuțiile esențiale ale obiectului cunoașterii lor, începând de fapt cu ceva pe care-l iau drept știut, nu cu o problemă.

O altă diferență între filosofie și știință este sensul pe care-l are în fiecare din acestea două vocabula “cunoaștere”. Pentru științele

particulare cunoașterea e soluție pozitivă și concretă a unei probleme, pătrundere perfectă a obiectului de către intelectul subiectului.

Astfel, știința este concepută ca o serie de soluții date unor probleme. Pentru a fi filosofie un ansamblu de reflecții trebuie să se constituie ca creație universală, integrală, un sistem absolut al intelectului. Pentru a fi universală, trebuie ca filosofia să-și asume constitutiv obligația de a se confrunța cu orice problemă. Aceasta însă presupune un risc. Există posibilitatea ca lumea să fie o problemă în sine insolubilă. Pentru filosofare are primat conștiința problemei, iar nu soluția, care se poate să nu fie dată la un moment dat. Pragmatismul, în cadrul căruia o problemă insolubilă nu este problemă, nu este considerat de Ortega filosofie, ci “teoria sinceră în care se exprimă modul cognitiv al științelor particulare”

Adevărul științific este altfel decât cel filosofic. Ortega y Gasset consideră că exactitatea și rigoarea previziunilor științifice sunt dobândite de știința experimentală cu prețul menținerii sale într-un plan de probleme secundare. Ortega consideră că doar filosofia încearcă să dea răspuns întrebărilor prime, decisive. Adevărul filosofic va fi astfel suficient, dar inexact; adevărul științific este insuficient, dar exact.

Esențială în cadrul viziunii sale asupra relației filosofie-știință, această comparație a adevărului științific cu cel filosofic are drept consecință o subordonare fundamentală a științei față de filosofie: “«Adevărul științific» este un adevăr exact, dar incomplet și penultim, care se integrează obligatoriu în altfel de adevăr, ultim și complet, chiar dacă inexact, pe care n-aș vedea nici un inconvenient să-l numim “«mit »”

Adevărul filosofic are calitatea de a fi mai radical, mai esențial; atributul adevărului științific de a fi exact nu este un indiciu de superioritate al acestuia întrucât fiind existența certă a științei și relația adevăr filosofic-adevăr științific, filosofia devine ea însăși necesară.

În măsura în care se va dovedi existența unui temei în virtutea căruia omul, fiind ceea ce este, să fie hărăzit filosofiei, filosofia va fi nu numai necesară, ci și inevitabilă. Faptul că filosofia este necesară științei înseamnă că îi este necesar măcar un individ care să fi creat adevărul filosofic; faptul că filosofia este inevitabilă, implică însă faptul de a fi o necesitate esențială filosofia pentru fiecare individ uman în parte, necesitate ce izvorăște din ființa însăși și care nu-i survine în mod accidental din afară.

Filosofia răspunde unei nevoi a intelectului de a fi ceea ce este, afirmă Ortega y Gasset în lecția a 5-a din ”Ce este filosofia?”. Ea nu se ivește dintr-o rațiune de utilitate și nici dintr-o irațiune de capriciu, ci este constitutiv necesară intelectului. Filosofia înseamnă a-i căuta lumii care ne este dată prin simțuri, integritatea, filosofia completează lumea și a obține ca

Univers. Caci lumea este un obiect insuficient și fragmentar întemeiat pe ceea ce nu este el; “ființa”.

Pentru a explica această semnificația filosofiei, ne putem sprijini pe faptul că filosofia înseamnă ridicarea de probleme teoretice. Problema teoretică este de “a face să nu fie ceea ce este, dar care, astfel fiind, irită intelectul cu insuficiența sa”(p. 85), unde acel “ de ce” al filosofiei înseamnă “ a face să fie ceea ce nu este”. Acest ceva care nu este dat al problemei filosofice ne irită pentru că nu își este sieși suficient, lipsindu-i rațiune a de a fi. De aceea, dacă îndărătul aparenței nu se află încă ceva care să-l completeze, existența sa este de neînțeles. Problema teoretică este ireductibilă la orice finalitate practică.

Filosofia și știința reprezintă două moduri distincte de a pune probleme teoretice. “Întrucât problema filosofiei este singura absolută, filosofia e unica atitudine pură, radical teoretică. Ea este cunoașterea dusă la gradul său maxim , este eroismul intelectual”(p.86). iar problema filosofică este numită absolută întrucât îmbrățișează întregul cu o intensitate maximă. Știința însă creează probleme parțiale, în cadrul ei păstrându-se un rest de atitudine practică, a premedita să dăm ființă unui ceva care încă nu este, dar ne interesează să fie.

Principiile pe care și le asumă constitutiv filosofia sunt autonomia și pantonomia. Autonomia sa derivă din gestul eroic de a nu se sprijini pe prezumții ce se consideră demonstrate în afara sistemului său, în timp ce pantonomia este un principiu de tensiuni contrare: universalismul, năzuind către tot. Pantonomia este principiul care deosebește filosofia de științele particulare. Din acest punct de vedere Ortega Gasset consideră marxismul o pseudofilosofie.

Ca dovadă că filosofia este inevitabilă, Ortega aduce drept argument faptul că în epocile anti-filosofice filosofia era redusă laa minimum , dar nu anulată. Burghezul, om cu vocație practică, a impus fizica (acceptând-o doar pe ea) doar datorită faptului că fizica îi putea conferi confort. Acesta însă nu e un argument pentru afirmarea superiorității fizicii și a științelor în general în raport cu filosofia. În această perioadă filosofia s-a consolată în a fi filosofia științei. Fizicienii însăși, în preocuparea lor filosofică, au afirmat că fizica este o formă inferioară de cunoaștere și anume, cunoașterea simbolică. Ulterior însă, științele își vor accepta limitația, instalându-se în interiorul propriilor limite și încercând să ajungă la plenitudine. Ortega Gasset consideră că o dată realizată această autonomie a științelor, este necesar ca ele să se articuleze unele în altele în filosofie.

Ortega consideră cunoașterea științifică drept venind dinspre exterior și fiind necesară periferiilor eului omenesc, inteligenței. Filosofia însă este

necesară ființei omenești înseși. Filosofia este trăire, iar a trăi înseamnă a decide în mod constant ce vrem să fim. A trăi înseamnă “ a te afla deodată și fără a ști cum, căzut, cufundat, proiectat într-o lume de neschimbat: în ceea de acum” (p.193).

Oaltă caracteristică a filosofiei, prin cae însă s-ar putea asemana științei secolului XX, ar fi că filosofia este para-doxa (împotriva opiniei). Datul universului, bucuriile a căror existență e indubitabilă, nu sunt cele care apar ca având existența indubitabilă pentru simțul comun. Filosofia e a te dezinteresa de tine și a te interesa de identitatea fiecărui lucru, a-l dota cu independență, subzistență, dar în virtutea acelei “ființe”. Știința nu este într-atât para-doxa, plecând de la presupuziția că universul fizic este guvernat de legi.

Lucian Blaga este ,asemeni lui Ortegay Gasset,un apărător aal filosofiei . În lucrarea sa "Despre conștiința filosofică" el încearcă să legitimizeze filosofia în fața celor ce-i pretind să satisfacă exigențe care nu—i sunt proprii.Argumentatiia lui Blaga se centrează pe demonstrarea ireductibilității filosofiei la știință, în acest sens discursul său filosofic atacând concepția despre filosofie a pozitivismului logic.

Pozitivismul logic (M. Schlick) consideră filosofia ca activitate prin care este descoperit și fixat sensul enunțurilor, și nu sistem de cunoștințe teoretice.În cadrul acestei poziții se consideră că filosofia este alfa și omega pentru cunoașterea științifică,din moment ce ea reprezintă clarificarea enunțurilor, pe când știința urmărește verificarea lor.

Împotriva acestui reduționism,Blaga reliefează independența filosofiei și a științei , arătând că fiecare are un mod propriu de a se raporta la experiență,la probleme,la metodă.

Pentpu filosof experiența este un pretext ce se deschide asupra totalității existenței, în timp ce pentru omul de știință ea este o instanță în fața căreia este subordonat permanent. Deosebirea între cele două raportări la experiență ,considerată de obicei "totalitatea materialului concret , pe care spiritul și-l însușește cu ajutorul simțurilor" , autonomizează fiecare mod de cunoaștere. Filosoful , ca "autor al unei lumi", e imposibil de substituit prin omul de știință, ce tinde a fi "un organ de cercetare și de completare marginală".În filosofie ,experiența este mai mult un pretext pentru declanșarea actelor de interpretare ,astfel încât construcțiile filosofice sunt cel mai adesea foarte originale , îndrăznețe ;în știință situația este exact inversă ,teoria fiind asimilată experienței și oferind imaginea unei părți din tot. Filosoful va căuta adâncimi prin acest pretext, pretext care îi oferă nu numai datele prime ce vor fi reorganizate în cadrul unei teorii, ci îi și favorizează accesul la unele taine pe care le va converti ulterior în concepte

și îi pot sugera analogii. Omul de știință nu atinge adâncimi neobișnuite ,mulțumindu-l atunci când se află în hotarele exactității. Așa cum spunea Ortega y Gasset, adevărul științific este exact, dar penultim și insuficient sieși.

Blaga întărește ideea autonomiei filosofiei față de știință prin compararea problemei filosofice cu cea științifică. Problema este caracterizabilă prin precizarea ariei ,domeniul la care problema se aplică, și a zării interioare,care este modelul suprapus ariei, o idee propulsivă care asigură trecerea de la punerea problemei la rezolvarea sa. Aria problemei filosofice vizează existența ca totalitate, fie explicit, fie implicit ,atunci când explicit este vizat doar un aspect, dar plecându-se de la înțelegerea acelu aspect se ajunge la înțelegerea întregului . Zarea interioară a problemei filosofice este dată fie de maniera categorială a discursului filosofic (substanța, unitatea, pluralitatea...), fie de anticipări ideatice minime (ființa la Parmenide, indeterminatul la Plotin...). Aria problemei științifice este delimitată ,în discursul său făcând abstracție de ceea ce depășește această arie. Zarea problemei științifice este multiplu determinată de cunoștințele din domeniul respectiv.

În concluzie, problema filosofică are drept arie existența ca existență,iar zarea sa interioară este în mare măsură nedeterminată.Problema științifică are însă aria circumscrisă , delimitată ,iar zarea sa interioară este complex determinată.Neîngrădit în soluționare de ideea propulsivă, având libertate creatoare mare ,spiritul filosofic este spontan. În schimb, soluția problemei științifice este intens prefigurată de zarea interioară bine determinată , spiritul științific fiind mai ghidat.

O deosebire importantă între filosofie și știință constă în aceea că fiecare filosof trebuie să-și pună problema metodei încă o dată,în timp ce omul de știință are la dispoziție un repertoriu de metode în care are încredere ca într-un dat de mai presus de el. Aspirând la întemeiere,fiecare filosofie va căuta începutul fără de presupozitii,sărind din acesta "printr-un act de optare,ce echivalează cel puțin cu o anticipație de natură metodologică"(p.73). Metoda nu se poate justifica originar în chip eficient ,ci "se legitimează mai mult de facto , prin puterea ei de a organiza datele cunoașterii și de a clădi o lume".Filosofii pot opta fie pentru purismul metodologic(ca Parmenide, Bergson ,Hegel),fie pentru expansiune metodologică (ca Platon, Plotin).

Un alt apărător al filosofiei în fața pozitivismului logic este Karl Popper,ce susține că filosofia trebuie să țintească neîncetat cunoașterea, să nu abdice de la menirea de a întreține și stimula interesul pentru teorii cât mai generale, cuprinzătoare și îndrăznețe.Odată ce va abdica de la acest

scop filosofia nu își va mai putea păstra poziția pe care a cucerit-o în cultura umană. În acest sens Popper critică tendințele decadente din cadrul filosofiei, reprezentate atât de orgoliul reprezentanților Cercului de la Viena, care consideră problemele în mod obișnuit numite filosofice ca fiind pseudoprobleme, cât și resemnarea existențialiștilor, care și-au pierdut cu totul încrederea în posibilitatea de a progresa în soluționarea problemelor pe calea gândirii raționale.

În lucrarea sa „Logica cercetării”, Popper formulează pentru prima dată coerent și sistematic o concepție asupra științei și asupra metodei ei, neneglijând justificarea necesității filosofiei. Viziunea popperiană asupra științei se instituie în principal din conceperea unei științe ca un ansamblu de teorii, a teoriilor ca sisteme ipotetico-deductive și conceperea științei ca „știință eroică.” Am putea face legătura cu faptul că Ortega y Gasset considera filosofia drept cunoaștere a Universului de un eroism intelectual aparte și am putea concluziona că ambele moduri de cunoaștere incită la un eroism specific lor.

Este relevantă dezvoltarea punctului de vedere popperian despre știință ca știință eroică, întrucât vorbind despre aceasta filosoful oferă și un criteriu de demarcație între teoriile științifice și cele pseudoștiințifice. Omul care practică știința eroică este pus în mișcare de năzuința de a înțelege cât mai profund și mai adecvat lumea în care trăiește și propria sa ființă, iar în acest sens nu ezită să formuleze idei cât mai îndrăznețe; o astfel de idee „îndrăzneță” are un înalt grad de generalitate și explică o mare varietate de fapte și legi științifice cunoscute, inclusiv fapte între care nu s-a văzut până atunci nici o legătură. Criteriul de demarcație între teoriile științifice și cele pseudoștiințifice este tocmai această „îndrăzneală” a ideilor: ideile valoroase științific sunt idei „îndrăznețe”. Teoriile științifice sunt principial falsificabile, unde a fi falsificabil înseamnă că pot să intre în contradicție consecințele empirice particulare derivate logic din teorie și rezultatele observației.

Pornind de la aceste considerații, Popper conturează raportul între știința empirică și metafizică, opunându-se concepției filosofiei analitice. Popper subliniază că teoriile metafizice au semnificație cognitivă, chiar dacă nu sunt falsificabile, iar formulările mai obscure din filosofie sunt propoziții cu sens. Criteriul formulat de el urmărește doar să stabilească diferențierea între știință și ceea ce nu este știință, iar a spune despre metafizică că nu este știință nu înseamnă o coborâre a metafizicii. Acest tip de formulare nu are sens peiorativ. Apoi faptul că teoriile metafizice nu sunt falsificabile nu implică faptul că acestea nu ar fi criticabile în mod rațional, ci există temeiuri raționale pentru a prefera o idee metafizică alteia. În plus, formularea unui criteriu de demarcație nu echivalează cu a contesta

importanța teoriilor filosofice speculative pentru progresul științei. Posibilitatea articulării filosofiei cu știința crește pe măsură ce crește gradul de universalitate al teoriilor științei empirice. Nu în ultimul rând, Popper subliniază că în cercetarea științifică, ca și în viața de fiecare zi, nu ne putem dispensa de idei metafizice. Știința însăși pornește de la a admite existența obiectivă a legilor, ca proprietăți structurale ale lumii.

O altă diferențiere între știință și filosofie pe baza discursului popperian s-ar putea face în ce privește termenul de "adevăr". Știința nu e episteme, ea nu atinge adevărul, ci utilizează acest termen în sens de normă, de limită ideală în procesul cunoașterii. Filosofia în schimb clădește adevărul în timp ce-l dezvăluie.

Un alt tip de orientare în ce privește relația filosofie – știință este cea a istorismului sociologizant, având drept reprezentant pe Thomas Kuhn. Teza de bază a acestuia este ideea că discursul științific nu are maximă obiectivitate (cum se credea până atunci), ci este afectat de idei preconcepute, preluate acritic. Ideile acritice sunt cadre conceptuale relativ imune la modificările empirice, idei cu care se lucrează. Aceste idei acritice, inegrate în paradigme, nu se pot schimba decât odată cu survenirea unei revoluții științifice, când se schimbă practic gestaltul vizual. Din perspectiva lui Thomas Kuhn este o concepție imatură cea care consideră experiența senzorială fixă și neutră, iar teoriile ca simple interpretări ale unor date. De fapt operațiile și măsurătorile efectuate de omul de știință în laborator sunt "ceea -ce-este-adunat -cu-dificultate", și nu "ceea -ce-este-dat" în experiență, fiind indici concreți ai conținutului unor percepții mai elementare, ce țin de o paradigmă și promit o elaborare fructuoasă a paradigmei acceptate.

Cele patru poziții prezentate ne pot da o imagine asupra relației filosofie-știință: filosofia și știința sunt două moduri distincte și autonome de a cunoaște ale individului uman, coexistența lor fiind nu numai posibilă, ci și necesară. Știința se desfășoară pe acest fundal al concepțiilor despre Univers pe care individul uman îl creează în mod spontan, aceasta neimplicând subordonarea științei față de filosofie. Omul de știință trebuie să adere la un mod de filosofare în acord cu misiunea sa științifică, care ar putea fi un pragmatism mai mult sau mai puțin complex, conștient sau mai puțin conștient. Ar fi necesară chiar o preocupare mai intensă a omului de știință pentru o filosofie subiacentă demersului său, aceasta sporindu-i sentimentul responsabilității față de umanitate. Pe de altă parte filosofia este necesar să existe ca activitate autonomă față de știință a omului, ea corespunzând unei autentice înclinații a spiritului uman. Gânditor independent, adevăratul filosof trebuie să-și aplice rațiunea liber și personal, neuitând sfatul lui Kant: "fără cunoștințe nu vei deveni niciodată filosof, dar nici cunoștințele sigure

nu te vor face vreodată filosof,dacă nu se adaugă o reunire corespunzătoare a tuturor cunoștințelor și abilităților și o înțelegere a concordanței acestora cu cele mai înalte scopuri ale rațiunii umane".Filosofia trebuie privită dintr+o perspectivă universală,ca teorie a înțelepciunii,știința despre raportul oricărei cunoașteri cu scopurile ultime ale rațiunii omenești.

Bibliografie:

José Ortega y Gasset – *Ce este filosofia?Ce este cunoașterea?*,Ed. Humanitas, București,1999

Lucian Blaga- *Despre conștiința filosofică*

Karl Popper-*Logica cercetării* ,Ed. Științifică și Enciclopedică ,București, 1981

Thomas Kuhn-*Structura revoluțiilor științifice*,Ed. Humanitas, București ,1999

Set by T-D1 (yth_1100@yahoo.com)